

INTERVIEW MIT SAŠA ILIĆ ZU „PAS I KONTRABAS“

Posted on 9. Juni 2020 by Miranda Jakiša, Uroš Ristanović, Milica Santa

Na početku, pre svega veliko hvala što si pristao da nam daš online intervju. Nažalost, naše čitanje planirano za mart 2020. u Beču smo morali da odložimo. Šta trenutna ograničenja zbog virusa Covid-19 znače za tebe kao pisca?

Najpre, hvala vama na pozivu. Dok mi razgovaramo, baš kao u nekom književnom narativu, oko nas se sprovede drastične mere borbe protiv virusa Covid-19, koji je za par meseci uspeo da izmeni lice sveta, tamponira sve granice, suspenduje šengen, ljudska prava, preusmeri sve linije komunikacije na digitalnu paradigmu... Ono što meni pada u oči je činjenica da je Covid-19 ogolio suštinski funkcionisanje sistema u svakoj državi, čime je pokazao matrice po kojima one funkcionišu, bilo da su u pitanju demokratske tekovine, tranzicione, autoritarne, totalitarne... To se vidi i po modelima odbrane od Covida-19 za kojim su posegle pojedine države. Tako je u Srbiji došlo do aktiviranja jednog represivnog modela, sa uvođenjem vanrednog stanja, a ne vanredne situacije, aktiviranjem policijskog časa koji će najverovatnije uskoro prerasti u totalni policijski čas od 24h. Takvi oblici upravljanja krizom su kao lakmus koji nam jasno može pokazati kako ta država inače funkcionise u „mirnodoposkim“ uslovima.

Veći deo romana Pas i kontrabas nastao je u Beču, u MuseumsQuartieru. Opiši nam na koji način je boravak u Austiji i uopšte iskustvo putovanja formiralo roman?

U Beču sam boravio dva meseca, koji su bili ispunjeni svakodnevnim radom što je za pisanje najbolji mogući uslov kvalitetnog napredovanja. Pre toga sam dve i po godine istraživao po bibliotekama i arhivama, u više gradova gde sam mogao naći dokumenta vezana za Psihijatrijsku kliniku u Kovinu. Pritom, shvatio sam da je Kovin u svojoj ranoj fazi predstavljao *geografsku granicu* (Austroougarska i Srbija), nakon Prvog svetskog rata *mesto transformacije evropskih institucija* (vojska i psihijatrija), da bi naposljetku postao *zona evropskih integracija* (psihijatrija, vojska, trauma, Zapadni Balkan, EU). Boravak u Beču mi je omogućio da se uputim u tekstove o ranoj fazi evropskih „azila za umobolne“, da posetim Narrenturm, ali i da pronađem prevode nekih važnih antipsihijatrijskih tekstova, naročito onih koji se tiču ideologije totalne socijalne kontrole i negacije institucija. Takođe, Beč je dao i jednu posebnu dimenziju mom romanu, naročito kada je u pitanju artikulisanje odnosa mog junaka dr Juliusa prema autoritarnoj vlasti Slobodana Miloševića, pri čemu sam koristio bečko ozračje debate između psihijatar Sigmunda Frojda i Ludviga Jekelsa, što je pronašlo svoj put do mog pripovednog teksta. Na koncu, Jekelsov koncept *Wendepunkta* bitan je i za

razvoj sižea u *Kontrabasu*.

Protagonista romana, Filip Isaković, suočava se sa temama koje se u društvu prećutkuju, između ostalog bavi se traumom pojedinca nakon ratova na prostorima bivše Jugoslavije, ali i aktuelnom migrantskom krizom. Zašto tako eksplicitno? I zašto tako aktuelno?

U društvu u kome se mnogo toga prećutkuje, umetnost ima tu privilegiju i dužnost da progovori o „nepoželjnim“ temama. To naravno nije lako niti je dobro prihvaćeno na umetničkoj sceni. Odluka da se o tome ipak govori povlači sa sobom ozbiljan rizik ostanka na margini bilo kakve recepcije. Budući da sam se pomirio s takvim putem, oduvek sam se bavio aktuelnim temama u svojim knjigama. S jedne strane, bile su tu teme sećanja i zaborava, te konstruisanja medijskog diskursa u devedesetim, sve do problema potusnute rane traume. Naravno, ovakve teme je nemoguće obraditi ukoliko ne postoje vrlo konkretni likovi i događaji. Tako sam se pozabavio temom otmice u Štrpcima (*Berlinsko okno*), atentatom na premijera Đinđića (*Pad Kolumbije*), postojanjem zarobljeničkih logora na tlu Srbije ranih devedesetih (*Lov na ježeve*), kao i zločinom na Korićanskim stenama i bitkom na Košarama (*Pas i kontrabas*). Zajednički imenitelj ovih strašnih događaja, koji su uzeti kao metonimijski otisak jednog doba, predstavljaju zapravo Slobodan Milošević i Mirjana Marković, bračni par koji je upravljao političkim i militarističkim sistemom SRJ, čiji je uticaj preko njihovih partija i bliskih saradnika ostao prisutan do današnjeg dana. Opremio sam se da direktno pišem o tome iako sam bio svestan da u ovom vremenu neću naići na previše razumevanja. Ratne epizode iz romana, kao i scene u tajnoj rezidenciji bračnog para, postale su najveći problem kod jednog dela kulturne elite. Jednom sam se sreo s jednom čitateljkom koja mi je rekla, da, vaš roman je odličan ali ta politika u njemu mi mnogo smeta. Pitao sam je, na koju politiku tačno mislite, jer u tom romanu ima zaista ozbiljne političnosti u svim narativima, a ona se kiselo osmehnula i rekla, pa ono o Slobi i Miri. Zapravo, ta čitateljka je markirala ono što je odavno trebalo da postane deo savladane prošlosti, međutim – nije. Nastavilo je da traje u ljudima kao duboki unutrašnji nemir koji nam stvara tikove kojih nismo ni svesni, niti bismo ikada pristali da govorimo o tome.

Može li se reći da se tvoj roman opire zaboravu?

Brisanje sećanja je zapravo jedna apsolutna metafora u romanu *Pas i kontrabas* jer sam do nje došao posmatrajući političke i društvene procese oko sebe tokom proteklih decenija, pri čemu sam zaključio da dolazi do katastrofalne inverzije u razumevanju prošlosti. Naime, političke i kulturne elite poslednjih deset godina ulažu veliki napor da pokažu kako je otpor prema Miloševiću bio uzrok dugoročne katastrofe ekonomije, privrede i svakog drugog prosperiteta. Premijer Đinđić je „aboliran“ samo iz razloga jer je ubijen, pa mu se sada sprema spomenik u Beogradu. Rad na zaboravu je glavni posao, koji se dodatno podržava ekonomskim reformama i eurointegracijama. Stoga sam za junake romana uzео one individue koje su svojom prošlošću uslovljene tako da ne mogu da zaborave čak ni pod dejstvom jakih i opasnih sedativa. Naravno, reč je o veteranima od kojih svako ima neku svoju priču, ali te priče ne dopiru do javnosti, nikada i nisu, osim u pojedinačnim incidentima kada takvi ljudi, usled izolovanosti u društvu počinu masovna ubistva. Takvi događaji ne alarmiraju ovlašćene službe, jer društvo misli da živi duboko u evropskom snu, dok se zapravo radi o košmarnoj stvarnosti kojom upravljaju presvučeni lideri iz devedesetih godina. U tome im pomaže EU i reklo bi se da na sceni imamo jednu lepu predstavu, koja se obično završava nekom katastrofom. Izlazak

iz takvog stanja jedna je od glavnih motivacija u mom romanu.

Smatraš li da je zadatak književnosti, a time naravno i tvog romana, da ponudi neku vrstu korekcije tehnicističkom pamćenju koje je u romanu predstavljeno (gde se pacijenti potiču da zaborave svoje traume, ali se njihovo pamćenje i fiziološka stanja snimaju, i od toga se pravi monstruozi arhiv i poredak istine)? Na koje načine prema tvom mišljenju književnost može proizvesti svojevrstan alternativni arhiv?

Književnost je oduvek funkcionisala kao alternativni arhiv povesti kulture, politike, kao kolekcija univerzalnih zapisa o vrlo konkretnim stvarima, koji su kroz simboličke priče, naravno pre svega one uspele, došli do narativa koji su postali dragoceni u istoriji civilizacije. Uzmimo samo udeo grčke tragedije u procesu razvoja pravnog sistema u Evropi, *Ilijade* u tradiciji razvoja epidemiologije i značaja karantina u ratnim uslovima, *Božanstvene komedije* u razvoju demokratske, levičarske i kritičke misli unutar crkve, koja će tokom vekova dovesti do jednog veličanstvenog čoveka, italijanskog sveštenika don Andrea Galla, našeg savremenika koji je vodio crkvenu opštinu Svetog Benedikta u Genovi. On je izvršio ličnu revoluciju unutar katoličke crkve, pokazujući da je to moguće i u tako rigidnim sistemima kao što je crkva. Na takvim pojedincima se zasniva mnogo toga, pa tako i u romanu postoje oni likovi koji predstavljaju drugačiji poredak znanja, jednu drugačiju epistemu, koja je sticajem okolnosti zalutala u naše doba, kao što je to slučaj sa starim dr Juliusom u Kovinu. Njegov pojava u kovinskom krugu nalikuje na spuštanje kosmičkog broda u naš osiromašeni svet koji je zaposednut projekatima dehumanizacije. A napomenuo bih da se habitus dr Juliusa izgradio na talasu revolucionarne 1968. iz kog je ponikao i Franco Basaglia i toliki drugi značajni ljudi onog doba. Sukob ove dve episteme, dakle 1968. i 2016. (kada se događa osnovna radnja romana), predstavlja centralni revolucionarni *clash* koji dovodi do negacije ove psihijatrijske institucije. Mislim da književnost o tome ima itekako mnogo da nam kaže danas.

Odličio si da imena likova i ličnosti u romanu ne transkribuješ, kao i to da umetnute pasaže na stranim jezicima ne objašnjavaš. Zbog čega si se opredelio za takva rešenja?

U jednom trenutku sam odlučio da svoj jezik u romanu tretiram na način na koji džez tretira svoje zvučne fraze, predloške, varijacije, intertekstualne reference i improvizacije. Dakle da se on ne samo čita već i sluša. Pokušao sam da moj čitalac može da čuje originalne jezike s kojima džez u romanu operiše, da pročita etimološko pisanje imena, i oseti polifoniju sveta u kojoj se junaci nalaze. Tako je moguće sresti se sa mađarskim, romskim, francuskim, engleskim, italijanskim, nemačkim, španskim jezikom, takođe, vrlo često se briše granica između novoustanovljenih nacionalnih postjugoslovenskih jezičkih standarda što se pred kraj romana „razrešava“ u kreaciji nekakvog jugoslovenskog jezika džeza. Ovo je, rekao bih, moj lični odgovor na aktuelne etnocentrične jezičke politike na tlu nekadašnje Jugoslavije. Moram reći da je deo kritike koji mi je stizao nakon NIN-ove nagrade išao upravo u pravcu kritike mog nepoštovanja tzv. jezičkog nacionalnog standarda. Jedni su to videli kao moju neobrazovanost, drugi kao skorojevićstvo, treći kao kič jugoslovenstvo, dok su četvrti oštro napadali moj pokušaj da sintaksu džeza unesem u književnost. Naravno, imao i onih koji smatraju da bi se, sudeći po mom poreklu, mogla baviti samo svinjarstvom, a nikako temama koje se tiču širokog kulturološkoga areala Balkana, Evrope i Mediterana. Ali to je upravo posledica

današnje episteme.

Važan sloj tvog romana svakako čine muzika i različiti zvukovi. Koja je njihova uloga?

Eufonični sklop romana je veoma važan, naročito jer nam ceo taj svet posreduje pripovedač koji je džez muzičar pa su i njegove senzacije uglavnom auditivne. Kada se seća svoje ljubavi, on kaže da bi je mogao odsvirati prstima na kolenu, kada se seća prvog susreta, ta scena počinje zvucima u jednom beogradskom klubu, kada se budi u Kovinu postaje svestan najpre škrice, jeke, naročito noćnih zvukova iz zidova, kлокotanja vode, struganja, drhtanja bića. Isto tako, poglavlje „Libertad“ i otkrivanje Genove počinje zapravo jednom džez varijacijom različitih tonova koje proizvodi grad dok se glavni junak polako budi u njemu. On to vezuje za neke džez standarde, za topot slonova na slici jednog senegalskog umetnika, kao i za buduće ponovno sviranje na kontrabasu. Zvuk je za njega sve, skala nemira u romanu je najpre zvučna, potom vizualna i naposljetku gustativna, jer i mirisi imaju svoj posebni udeo u tekstu. Muzika dodatno motivise određene postupke, prati junake i na kraju, u njoj se razrešavaju glavne aporije života, kao što je to slučaj u baru Felice na kraju romana.

Za Pas i kontrabas dobio si NIN-ovu nagradu za 2019. godinu. Kakav značaj ova nagrada ima za tebe?

Dugo se bavim kulturnom politikom u Srbiji i ovo pitanje bi zaista zahtevalo vrlo široku elaboraciju, jer se dotiče i stvari negirane ratne prošlosti, zvaničnog književnog kanona, kao i odnosa mainstreama i alternative. Recimo da mi je ova nagrada probudila nadu da se jedna zatvorena i žestoko branjena struktura može razgraditi i revolucionisati.

Kakve su tvoje reakcije na bojkot NIN-ove nagrade od strane nekih pisaca i akademaca? Oni se zapravo ne osvrću na roman, već im više smetaju politički stavovi Teofila Pančića...

Meni je tu zanimljivije zašto im stavovi Teofila Pančića nisu smetali ranijih godina, dok je o njihovim knjigama pisao vrlo pohvalno i afirmativno. Rekao bih da se ovde radilo o nečemu drugom, a to je odbrana jednog tabua koji se ovde dugo branio i NIN-ovom nagradom. Pogledajte malo te narative pa ćete se i sami uveriti.

Kako komentarišeš činjenicu da je Handke još jednom upleten u dodelu neke književne nagrade?

Handke je neizostavna činjenica kulturnih događanja na Balkanu, a posebno u Srbiji gde je dobio neku vrstu počasnog statusa. Njegov književni život je nerazlučiv od njegovog balkanskog багаža, tako da to ne treba da čudi, isto kao što je i njegov Nobel izazvao žestoke turbulencije u zemljama bivše Jugoslavije, pa tako i Srbije, što je poslužilo kao uvod u bojkot NIN-ove nagrade.

Jedan od predvodnika bojkota ovogodišnje NIN-ove nagrade je i izdavačka kuća Laguna čiji se autori nisu plasirali u užu

krug. Kako komentarišeš izdavačku scenu u Srbiji?

Već sam vam rekao gde vidim pravu motivaciju bojkota, u pitanju je čuvanje nacionalnih dimenzija ove nagrade sa svim njenim tabuima koji su tu pohranjeni. Nimalo ne čudi činjenica da su jugoslovenske teme, kao i prisustvo autora iza regiona u najužem krugu, izazvalo histeriju kod bojkotaša. Takođe, ovogodišnjom dodelom NIN-ove nagrade jednom malom izdavaču, došlo je do narušavanja monopola koji u Srbiji ima najveća izdavačka kuća Laguna. Ona je dosledno pratila ovaj bojkot, sklanjajući naše dve knjige sa vidnih mesta u svojim knjižarama, i nudeći čitaocima prošlogodišnjeg dobitnika NIN-ove nagrade, koji je zapravo njen autor. To vam najbolje govori o poziciji malih izdavača na ovdašnjoj sceni i njihovoj mogućnosti da nešto postignu.

A kakvo je stanje u medijima?

Stanje u medijima u Srbiji je velika i ozbiljna tema. O tome bi se dalo govoriti daniima. No sada bih rekao samo to da je najveći deo medija pod kontrolom režima, a da je domet malog broja nezavisnih medija strašno limitiran. U uslovima vanrednog stanja, u kome se trenutno nalazimo, videli smo čak i hapšenje novinara koji iznose istinu o stanju u nekim medicinskim ustanovama u vreme pandemije. Nakratko je uveden i zakon o informisanju koji je bio na snazi tokom bombardovanja 1999, kada je aktuelni predsednik bio ministar za informisanje. Mi smo u ozbiljnom problemu koji je vanredno stanje legitimizovalo kao normalno funkcionisanje medija. Na to su reagovali neki predstavnici EU ali bez ikakvog uticaja na medijsku stvarnost u Srbiji.

Na čemu trenutno radiš? Na čemu bi se trebalo raditi?

Trenutno sam u samoizolaciji na 28 dana gde sam dospeo jer sam neposredno pre proglašenja vanrednog stanja 15. marta putovao po regionu radi promovisanja romana. Sada sam tu, između četiri zida, čitam neke dobre pisce kao što je Bolanjo i ponekad idem na skajp. Održavam kontakt sa prijateljima, neki privid života, i pratim šta se oko mene događa, neposredno u zgradi kao i na političkoj sceni. Za Peščanik vodim *dnevnik iz vanrednog stanja*, to je jedino što pišem poslednjih nedelja.